

Wayana

Wayanatomoja omi hapëkatop itoponpë
Suriname po upak tēweitoponpikom malalë
tiwepohnëptopkom ailëlä

**Earth
Defenders
Toolkit**

A project of Digital Democracy

www.earthdefenderstoolkit.com

Wayana *niiłtpi Maluwana*, mēnekalēja uhpak kosmos malē ēhepēk ētailē eitoponpē malalē helē mēnētanopja wewe wajaman ipkēlētpi Kumaka pēkēna. Moloinē mēlē Maluwana mēnētija Tukusipan eli pona

Kalipontom ehet: Wayana

Ēutē ehet: Suriname

Uhpak poinē tapsik jalī hemalē tēwuhnēpikomke hapon lēhken tulakanamo project pēkēnkomoja tīpatawēhe tēkēlēhe tēmamine tot aptao of ipok man katop apēitihwē, lome pētuku tot ituwalonumala sike ipēk iweitopkom pēk, masike Wayanatom Suriname ponokom kunka ejalē tīkatopkom omi hapēkatop consultation protocol katop itohpēk tēweitopkom ailēlē, ihleme, inipininkom malē, malalē tīmoihem FPIC katop United Nations OHCHR nīpotpi ailē huwa.

Project pēk eitop: January - December 2020

Ipēkēnkom: Mulokot Organization, Cultural Survival, Nia Tero

Wayana wëliham Kawemhakan po. Ilamnao, Mulokot Foundation umitìn, Jupta Itoewaki. Photo credit: Mulokot Foundation

Ënikjam mëkja Wayanatom malalë tohme ejalë tìkatopkom organisatie apuwane tot?

Wayanatom mëkja uhpak Kalinja pajamonpëtom aktuhoi Guyana emopo Zuid – Amerika po iwepatamtëimëtpitòm, malalë man ipatakóm tìhahkai 3 me ëütë kuptë eitop ailë. Helëkom ëütë po man ipatakóm tëtìhe hemalë Brazilië, Suriname malalë Frans – Guyana huwa. Wayanatom kunepatamtëimë Lawa tunanetpitailë Litani tunan etpitailë Oelemari tunan etpitailë malalë Tapanahony tunan etpitailë huwa. Suriname lonpo man 900 me katip Wayanatom. Èhmelë man 2500 me Wayanatom tiwë tiwëlënpo. Ulë tëweitopkome man Wayanatom ituhtalìtom pëk onti, ka tom apëlëtja tot, ulu epìme tot malalë tiwëlën tëpìhamotom epìmehnë tot tìtupikompo huwa. Towomikom jawëhnë man Wayanatom upak tëweitopkom ailëhnë, upak eitop tìnekalëkehnë man tot, uhpak tìpatakóm kulunmatop ailëhnë man tot, kosmos malë tëwëtutopkomohpehnë malalë upak eitop cultuur jawëhnë man tot hemalë pona apulëpotopkom ponala tulakanamoja tìpatawëhe aptao.

Hemalë ponahnë man Wayanatom ipok lëken lep èheme ulë ëtakëlë apulëponanomomna lep ulë iweitom pëk Suriname po. Lome, hemalë hapon 21st eeuw poinë man, Wayanatom ilohtailonuhpe tëtìhe kowtu pëkënkóm mëktìhwë aptao, ipatakëhe malalë ipatakóm ekatailë tëhmomhe tulakanamo ëtìkompëk eihe ilonkom pona. Talë, Amazon lonpo eitop katìh man, kowtu pëkënkóm kwihke kowtu upija tot ilohtailëla akuho amikëmëtohme upilìhtao aptao lohtao èhekwalikala eitohme huwa, malalë pëtukulula ipëk sike tunakwak of amahtomohtak mënëtija èhmelë wilikme.

Kwik epìja ka tom tunakwalìtom moloinë mëklë ëimëjahnë Wayanatom, mëlë umpoi kole kaliponotom uwamela mënëtija. Tulakanamotom mënmëkja tiwëlën poinë tëweitopkom ailë

lëken man tot onti, moloinë mëlë umpoi mëkpalëtomomnamën tìjahemeleituhtaoma lalëtunakwao èitë èitële Wayanatomotimnamë nètìjauhpakakenameeitoponpëkatìpìlahu wa. Molo man ituhtao kole Kalaiwatom kowtu pëkënkom tëmene tot tumëkhe Suriname lon pona malalë molohnë man èhemailë tëmenela imëkitpìtom istawëhe, malalëmanmolopam pilakowtupëkeitopohpankom moloinë mëkjatìpeitokomupijagari mpeirohaponkom. Suriname mëlë inëlëpsik lëken pëhkëna teihem South America po iletinkom ipetukwala teihamo, masike man helë umpoi Wayanatom anumna kowtu pëkënkom enokëmëtoh pëk.

Uhpak aptao, Suriname pono Lanti malalë tiwëlën national of international organisatietom talanmehao Wayana malë lep ètikom ipohnëptop sustainable development katop of tiwëlën project inëlële of ipokepìn anumhakan industrie emtakaimë, of mënke tot iloptailon Lanti pampilan pëhkëna tìtohme Letitom

pëk malalë èhmelë mëlëkom ipotohme ituhtao eitohpëk. Helëkom pëk kunehak upaklë tìpohnëphe Wayanatomoja, lome NGO tomoja helëkom tinilìtpìkom katìp tènepoi tiwëlënkomoja malalë ipetukwatpì katìp èkëmnë mëlëkom tèkalëimëi isapëkatpì katìp Wayanatom nìpanakmame, lome pëtuku uheinëla mëlë katìp kole tuwalëhe eitoptom informative tom ènekalëimëla iweitop ailë. Ahpan katìp hapon lëken iweitopkom tìnonanìkamo eitopjao.

Helëkom pëk Wayanatom kunehak tuwalë pepta kalakuli itohpëk projecttom ehètjao lome omi ailëla iweitopkom tìhnëlë tēhpohnëphe, kalakuli pepta itëlanma èutë ponokomoja of èutëna, masike mëlëkom pëk kole upotoptom tètìhe tëmene hapon iweitopkom sike hapëm utëla malalë ejahelë lëken èheme ètikom tìpetukwai Lantime of organisatieme kalakuli tēpèihe ejahe. Masike helë katìp sike iloptailë ina katop ètikom pëkhe tiwëlënkom aptao tètìhe hemele. Wantak tìkai man Wayanatom protocol ailëhe lëken hemalë aptao.

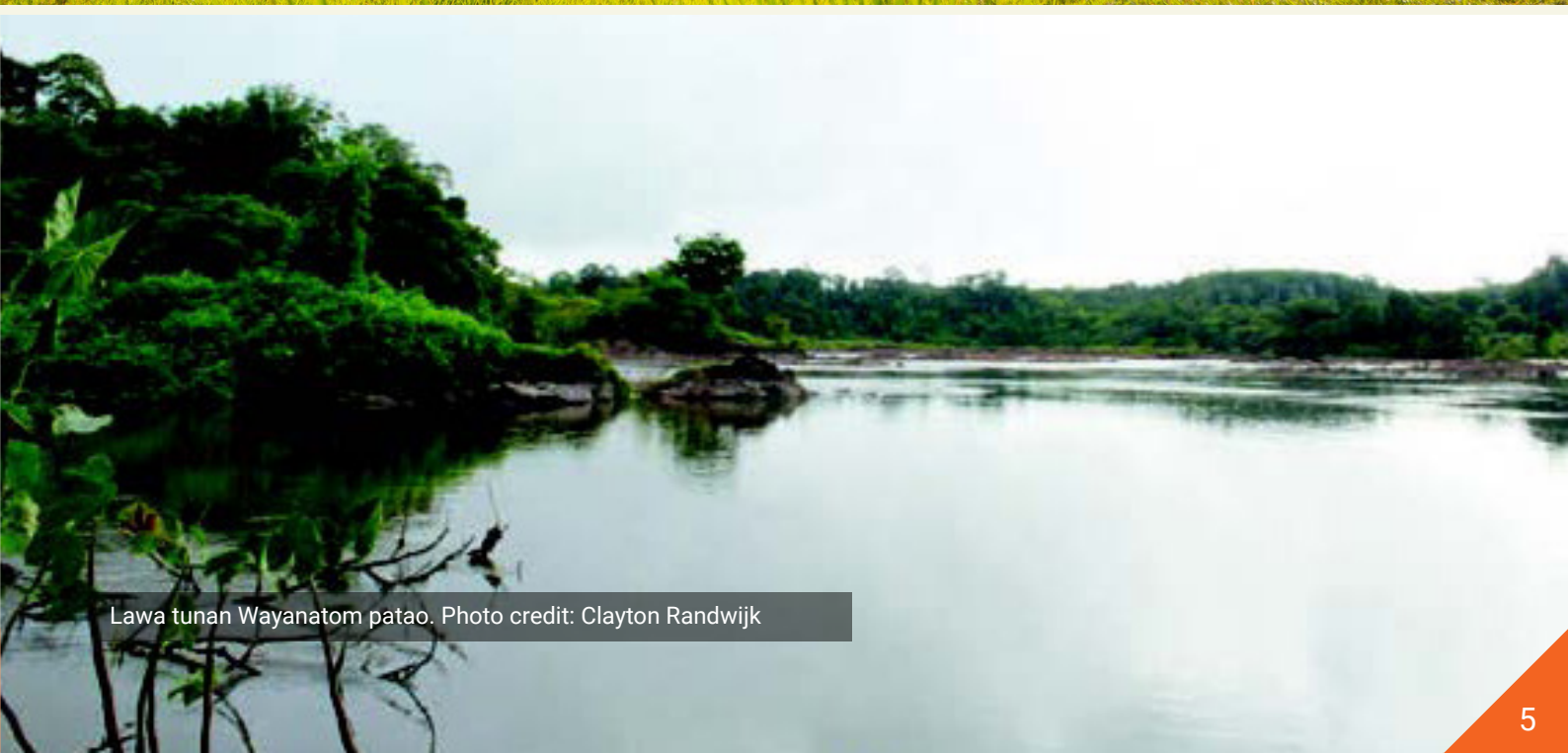
Ipomadin Pelenapin, Wayanatom umitìn, pëwëina; Esajas Pelenapin, secretaries stichting Mulokot pëkën, apëtunuina. Photo credit: Clayton Randwijk.

Akename tiwëlënkom tumëkhe Wayanatom patak ëtikom pëk eitohme lome tot tëweitopkom ailë lëken ëtikom pëkhe Wayanatom ënilespekiptëla tot timëktihwëhe aptao, masike maka neha mëlë katip eitop kunka tot hemele apëli 2018 aptao, Wayanatom umiitin Ipomadi Toko Pelanapin, male tikatopkomlë stichting Mulokot apuwanetotëtakëlë, moloinë uhpak Wayanatom nekalë ehet ailë tëheptëi helë stichting. Mulokot organisatiejao man Wayanatom ëutë ponokom tihanophe mëlë Stichting jao eitohme, masike mëham hapëm ëti aptao

ëutë umiitintomoja mënëtuja. Ipëkhe eitop malalë ontwikkeling alëtop man upaklë ëutë umiitintomoja tipetukwai ëtakëlë stichting alitom malë Wayanatomelë. Awomikom man “emna malëla aptao, emna pëkëla” tiwëlënkom tuwalë eitohme epoleken Wayanatom ënekwalikala eitohme, Wayanatom malë ëtikom pëkhe aptao ëhekatip eitop ailë Wayanatom tilespekiptëi tëpëtomai mihja ëtakëlë tilonkom/tipatakom kulunmatohme ejahe.

Wayanatom sikolon Kawemhakan po. Photo credit: Mulokot Foundation

Lawa tunan Wayanatom patao. Photo credit: Clayton Randwijk

Ētikatohme Wayanatom tīkatopkomlë omi hapëkatop ìne?

Akenamehle aptao, stichting Mulokot ìtìhwë aptao, kaliponotom èutë ponokom tìmoihem vrij eitop ailë, akename ise eitop ailë, malalë èhetuwalonumatop (FPIC) upotop ailë mèlë imilikpone tot ahpelahre eitop ailë. Tohme helë katip uwa uhpak helë ailëla kaliponotom Wayana patak tumëkhe sike. Pëtuku kaliponotom ituwalonumaheinëla sike wantak katop kunmëk Wayanahtak. Uhpak aptao mèlë katipila kunehak masike. Lanti peitotom of tìwëlën organisatietom akename

tëmene hapon etuwalonumatohpëkëla tumëkhe tot tìnilitpìkom panakmapoi lëken, lome ahpela tuwalëhe eitoptom ènekalëla tot mèlëkom tèkwalikai ejahe èwuhnëptë sike hapëm talìhnawëla awomikom, malalë èhmelë iweitopkom Wayanatom nipohnëpì ailëla tot masike isanohpola katip inìpokom pëtuku talìhnao eitopomna sike ètìlìla lëken inìpokom tètìhe Wantak tìkai Wayana mèlëkom pëk.

Helë man tìhe Wayanatomoja tìwëlënkome uwaponkatohme epoleken ètìkom pëkëla tìwëlënkome eitohme of epoleken ìhì kala èutë ponokome eitohme helë imilikutpìke tekulunmatopkome, malalë wantak tìwëlënkome katohme helë haponkom enetponkom apëtomatohme anumhak tìtopkome:

- Tulakanamo tumëkhe Wayanatom patak pëtuku ètuheinëla ètìkom pëk eitohme, lome Wayanatom ènituwalonumala tot kalakulitom apëtoponpëtome pëk. Masike mèlë katip aptao mèlëkom pitë tumakaihe ètakimaimëtome hemele ètutohpëk.
- Ahpela tulakanamo tumëkhe ipokan talìhnao eitop ailë aptao, malalë talìhnawëla ètutop aptao man mèlëkom pitë akenamepsik ìtèimëlahnë aptao mèkjalëja tìpetukwapoihe jumelëken. Tulakanamo man talanmehao tuile ètutoptom pëk, asimhak lëken tot mënëmëkja kole tuwalëhe eitoptom ènekalëhela sike.
- Tuwalëhe eitoptom man ètutop aptao powerpoint programma ailë tènepoihe talìhnao, tanme pëtuku talìhnawëla sike; project eitoptom ekalëtohpëk, kalakuli pëk, of project miliktohpë tìwëlënkome ènituwalonumala aptao man mèlë ipokela. Malalë ipok project eitoptom pëk lëken man tot ètuluhe lome iloptailë eitoptom pëk man tot kaliponotom ènuluhela.
- Tulakanamo talanmehao Wayana omi jaowëla sike iloptailë ipanakmatop omi hahkanemna aptao, Sranan omi jao lëken lome talanmehao Nederlands omi jao malalë Engels omi jao iloptailontom omi jao ènipohnëpìla man tot Wayanatom pëk. Masike omi hahkane lëken tìmeitìtom èutë ponokome apëtome talìhnao poptë omi eitophme. Talanmehao ètutop iponanom omi hahkane ijuluptëja tìpëtomatopkome. Masike man èutë umitìntomoya

tinisanokomlë tihanophe towomikom hahkaneme, talihnao poptë omi eitohme mapaimalë ëutë ponome sike molo eitop tuwalë.

- Talankom tulakanamotom man ëhmelë ëutë umitintom malë ëtuluhela pëkënatpëja lëken man malonkom ëtuluhe tëmene awomi apësihe sike of ahpe eitop ekalëhe sike anumïn isanopja tot ipëkhe tëveitopkom iïnmahe sike taptëlë ëtutop ekwalikahe, ëhmelë kaliponotom ëutë ponokom ënituwalonummahela, malalë Wayana omi hapëkane ënimojihela sike man Wayanatom wantak tïkai. Helëkom hapon tënei sike, man tulakanamoja helë tïkaihe talihnak wantak ikatopkome tïmoihem pëk vrij eitopjao, akename ise eitopjao, malalë akenamepsik etuwalonumatop ailë, masike ëhmelë helëkom eneja Wayanatom apëtomananom malalë ikulunmananom huwa.
- Talanmehao eitopjao, man tiwëlënkom ëutë umitintom omi ponanokom katip mënëhenepoja ipoh kapane mëhe kapotophe sike.

Helëkom katip eitop tënei sike, ëhmelë Wayana organisatietom inamololë kunëtakïma tïmoihamo miliktoptom pëk ëtakëlë ëutë umitintom malë taptëlë kaliponotome, Mulokot organisatie – ëtakëlë tiwëlën organisatie hakëne teihamo Wayana organisatietom, Piya malalë Paatu – kunepohnëp omi hapëkatop itohme hemele ëtakëlë. Wayanatom katop omi hapëkatop man iweitopkomjaolë tïmilikhe, eneimëtoptom, talihnao tiwëlënkom neneme malalë FPIC

eitop ailë, lome akename aptao eklohpo hapon lëken. Helë tïmoihem kunëhmilik Engels omijao, Nederlands omijao, malalë Wayana omijawëhnë talihnao iweitohme Wayanatomoja ëti eumakpelahe of tiwë tïlëmëhe aptao iloptailëla eitohme awomikomjaolë sike, masike project pëkhe tiwëlënkom aptao man epoleken ëtikom pëk eitop ipokela Wayana patao. Wantak tïkai upak Wayanatom sike towomikom hapëkanehpe sike huwa.

Kaliponotom ëutë ponokom Wayana omi hapëkatohpëk ëtutop aptao (ëtutop) tukusipantao Palumëpo. Photo credit: Andre Verhoogt

Ētihle mēlē Wayanatom omi hapēkatop

Wayanatom omi hapēkatop: Wayanatom letin ikulunmane talihnao of ejahelē tīpatakom alētop, inamololē ētikom pēk eitop malalē ejahelē ētikom pēk iweitopkom kunēnmaka December 18, 2020 aptao malalē talihnao man omi hapēkatop tīhe Wayanatom epohnēptop ailē lēken. Helē man tīhnēlē tītīpkaheme, molo man apsik enepotop tīmuliminmahem:

- Ētē kuptē man Wayanatom umitīn tīhanophe, talankomoja man tīpatawēhe ejahelē organisatie tīhe tīkatopkom tēwepohnēptopkom ailē, ēhmelē Wayanatom malē ipēkhe eitoptom pēkhe aptao man ipok ētakēlē malalē man tot pētuku tītuwalonumaihe project eitoptom pēk of ipēkhe eitoptom pēk.
- Tēnon project pēkhe tulakanamo aptao man Wayanatom pētuku tītuwalonumaihe talihnao hapēm ipanakmatohme ejahe, ēhmelē tuwalēhe eitoptom, ipokan malalē ipokepīntom man ēhmelē talihnak tumakaihe tīwēlēnkōm tuwalē eitohme.
- Tīwēlēnkōm ētutop ipohē Wayana patao aptao mēkja ēhmelē mēlēkom epetpī epetpīme tīkalakulinkom kelē – helē katīp eitop man tulakanamotom malē lēkenela, lome ēhmelē tīwēlēnkōm malēhnē Wayanatom male ētuluhe teihamo malē ētīpēkhe ēnik Wayanatom patao aptao man ētutop tēpetpīje omi hahkananom malalē mēlē awaina tēmaminomhamo ētutohpo tēpetpīmaihe tīpotponkomoja.

Jupta Itoewaki, stichting Mulokot akenaptēne, tīnekalē enepoja (ētutop) ontwikkeling alētohpēk malalē projecttom eitohpēk Wayanatom patao. Photo credit: Mapale Itoewaki

- Omi hahkananom he man ëtutop kupë, malalë man malonkom Wayana umitintom nisanopitpime.
- Ètutoptom man Wayanatom patao tihehe tanme ëti isanoptom pëkhe aptao of ëti pëk ëtuluhe aptao, malalë man akenamepsik kaliponotom tituwalonumaihe ëti pëk ëtutoh pëkhe aptao of ëti pëk etuwalonumatop aptao.
- Èhmelë ëtutoptonpëtom man tËpëipoihe minuuttom ailë; èhmelë Nederlandsjao imilikutpïtom man tihahkaimëihe Wayana omijakn malalë titeikënuptëpoihe tiwëlënuja tuwalonuja. Omi hahkane epetpïtom ëtutop iponanom mënepetpime.
- Wayana patao ëtutop ipohë teihamo hakëne awaina akenamepsik tumëkhe ëutëna ëtutop petukwatohme aptao man ipok, tohme uwa èhtuikala eitohme malalë pëtuku etuwalonumatohme apënuktopom pëk huwa.
- Ètutop aptao man tuwalon poptë tËnokhehe omi panakmai ekalëi huwa elamna teihem ëtutohpo tËn kala ina of uwa tïkahem ëutë ponokom ehëtjao, iwëhepatpï poptë ëtikom eitoptom pëk malalë elamna ëtikom pëk tëtuhem.
- Èhtuikala man Wayanatom èheme ëtipëk tot pëtuku èheme ëtuluhe aptao, malalë man tot mëlë julu èheme tËwëtululuhtawëhe aptao tapulëpoi hela tiwëlënkomoja.
- Eponala tuwalëhe eitoptom tËpëihe Wayanatomoja aptao mïjalëpsik tupoi ejahe aptao man awomikom timoihehe mëlë katip iweitopkom sike. Helëkom pëk tipohnëphe akenamepsik ëtutop iponanomoja aptao man ipok. Ipok Wayanatomoja aptao lëken ihï of uwa mënke tot.
- Tëumakpelahe aptao Wayanatom project itop ipetukwaimëja tËweitopkom ailë of malëla aptao hapëm uwa mënke tot project itohpëk.
- Ipok man emnaja project pëk eitop tïkai Wayanatom aptao man mëlë meinë tihnelë hapon, mëlëtpë tipetukwaihe, masike mëlë omitpë pampila pëkëna tËtihe aptao Wayanatomoja ëtakëlë titeikënuptëihe. Project pëk einëhtao man Wayanatom malalë tulakanamo èhekatip mënehlespektëja tot èheme malalë ëti tipetukwaimëhemihpe aptao tot mëlë ilëmëja ëtakëlë èheme huwa.

Wayana omi hapëkatop man stichting Mulokot website pëk timilikhe <http://mulokot.com>, malalë **Cultural Survival website** pëkëhnë mëlë menejai

Enetpïtom malalë imulihtom

Enetpïtom:

Omi hapëkatop itihwë aptao organisatie Mulokot tiwëlëlon ponokom organisatietom ituwalonume ahpelahle mëlë eitohpëk malalë imoitohme huwa. Tiwëlën organisatietom man molo project pëkhe teihamolomemantoteponalaipëkhetëweitopkom ilinmahe lëken omi hapëkatop protocol pona hela. Lome man hemalë kaliponotom ëutë ponokom pampila pëk omi hapëkatopohpe masike enepotop julu tëtihë aptao tot mënenepoja hemele. Talanmehao organisatietom projectom pëkhe pëtuku kaliponotom ënituwalonumala moloinë mëlë katipila aptao uwa katop panakme tot. Mëlë katip kunehak organisatie Wayana patak titëi lome pëtuku utëla tot kalakuli eitoptom pëk masike mëkja tënokëmëi. Masike organisatie Wayana nupo tuwalëhe eitoptom ënekalëla aptao iloptaië malonkom akëlë tëmamine eitop omi hapëkatop protocol ailëla sike.

Helë itihwë aptao Wayanatom awolemila mihja inamololë tipatakom apëhëmëtohpëk ipohnëhponë, towomikom jaolë tilitpi, tawakenma mantot mëlë pëk mihja ejahelë tïlonkom alëtohpëk mihja wantë eitoh pona.

Jupta Itoewaki, stichting Mulokot akenaptëne, Wayana omi hapëkatop protocol ekalëja Ipomadïn Pelenapïn nuja. Photo credit: Andre Verhoogt

Kaliponotom ipëk eitop akimatop

Ipëk teihamo:

Kaliponotom:

Stichting Mulokot kunehak kalipontom ise eitoptom itop eneneme omi hapëkatop ililihtao aptao malalë ipok lëken mëlë pëk eitoptom eneneme huwa. Ëtë kuptë ise eluwakom eitop, wëliham ise eitop, tamusitom/kunumusitom ise eitoptom, malalë imjatatom/waluhmatom omi tïpanakmai omi hapëkatop ililihtao aptao. Hëlëkom pëk eitoponpë eneneme kunehak stichting Mulokot, mëlë stichting alitom mëkja Wayanatom, malalë Wayana umitintom.

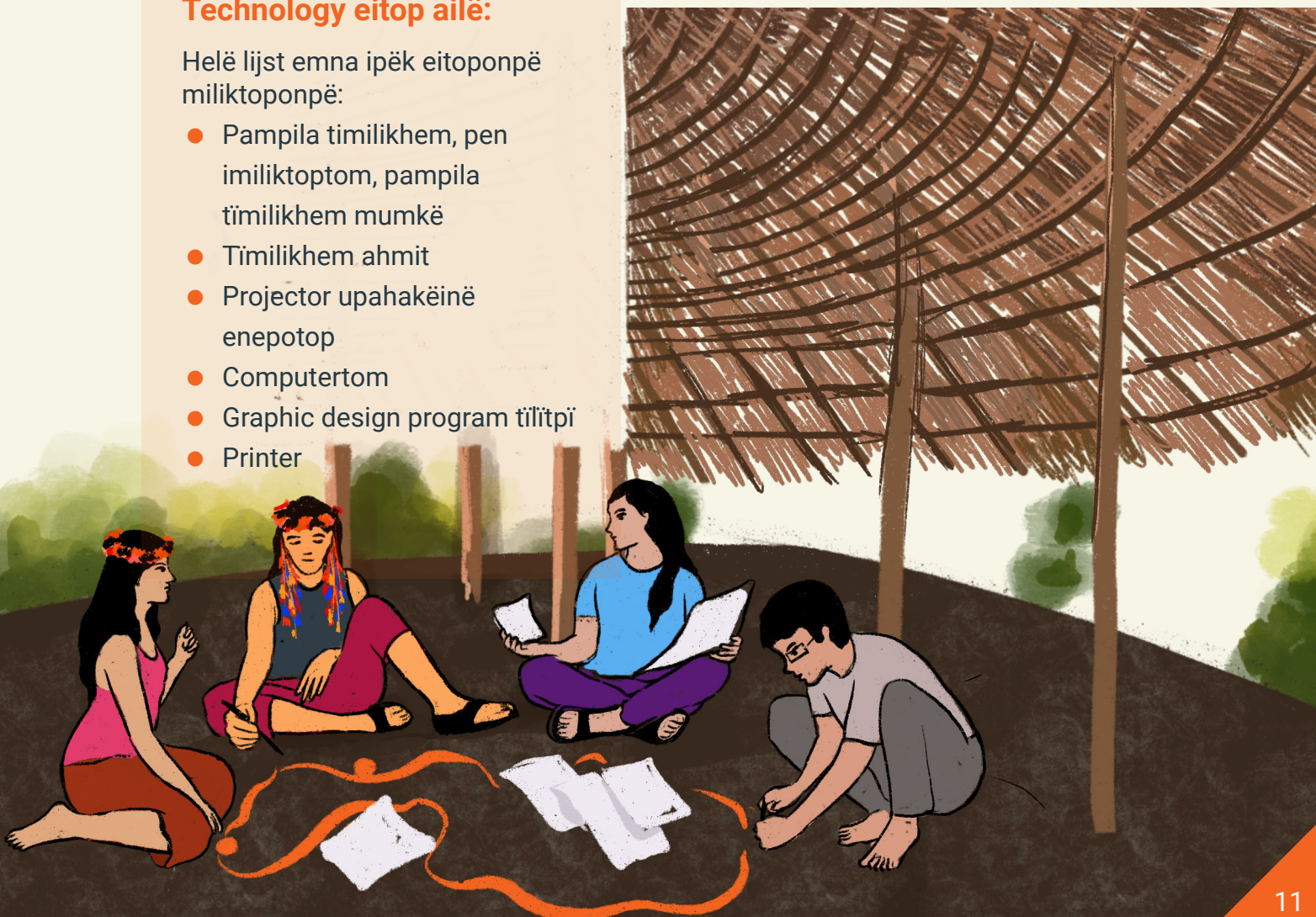
Tipinamotom:

Organisatie Mulokot Wayana omi hapëkatop protocol ipone *Ëtäkëlë* katop ehet ailë, Wayana omi taptëlë eheme katop. Masike man ehmelë Wayana eumakpe aptao lëken Wayana omi hapëkatop imilikutpï ahpelahle tihehe, malalë man akenamepsik pëtuhku tëneimëihe tïpetukwaimëihe of tïhapëkaimëihe jumelëken tïlilahnë aptao, malalë man talahe iweitopkom ailë tïlëmëihe monoinëken tïwë iweitophe tëtïlëmëi iwaptawëhe. Helë project pëk kunehak organisatie Mulokot slogan omi tïlitpï “emna malëla aptao, emna pëkëla” katop ailë, Wayanatom omi ailë tïpatakompëk malalë wantë aptao tïlonkom tïpatakompë umitïnmelë tëveitopkomhe eitop ailë mihja.

Technology eitop ailë:

Helë lijt emna ipëk eitoponpë miliktoponpë:

- Pampila timilikhem, pen imiliktoptom, pampila tïmilikhem mumkë
- Timilikhem ahmit
- Projector upahakëinë enepotop
- Computertom
- Graphic design program tïlitpï
- Printer

Workshop pëk eitoponpë malalë İtëtoponpë molona:

- (Chartered) ehelowao ëutë pona
- Kanawa, kasulin malalë tëpïhem
- Tëpïhem ehëpanëhtao malalë tëlïhamo (alakapuha alï onti eitop)
- Olokomantom: Tëpïhem jënanom, ëpatënkomo malalë omi hahkananom (Palumëpo Tïlïjo omijak, Palumë ponokom omihnë)
- İniktoptom (pakolo)

Helë katïp kunehak Wayana omi hapëkaimëtop itoponpë:

1. Akimatohme kunehak tïwëlënkomo Wayana haponkom omi hapëkatoptom emannëptop malalë mëlëkom pëk ituwalonumatoptom, mëham nekalëtpïhnë VIDS (Ëutë umitïntom organisatie), Suriname ipëk eitoponpë protocol REDD+ pëk einëhtao, malalë Wayampitom katop Brazil po teihamo nïlïtpï. Malalë United Nations OHCHR Declaration omi itoponpë pampila pëk Rights of Indigenous People eitoptom pëk

2. Ëhmelë man documententom tihahkaimëi Wayana omijak malalë Nederlands omijak.
3. Stichting Mulokot ëhetuwalonumatop ipone ëhelowao junutpë ëutë po, molinë ëtutop kunëtiili ëhetuwalonumatop malalë tuwalëhe eitop upotoptom ëhelowao awainatoh pona. Helëkom pëk ëhepaimëlihtao, kunehak ëhmelë ëutë ponokom tumëkhe eluwakom malalë wëliham huwa.

Stichting Mulokot helëkom pëk kunëtulu:

- Ëti mëlë FPIC of etuwalonumatop.
- Ëti mëlë FPIC of etuwalonumatop ëutë ponokomoja.
- Tiwëlënkot kaliponotom malë eitoponpë of organisatietom mëktoPONPë kaliponotom patak
- Lanti eitoponpë ëtunëhtao, malalë mëlë itoponpi Wayana omi hapëkatoh pëkëna
- Tënon "tïmoihamotom" he netot Wayana omi hapëkatopjao
- Molo kane tiwë tiwëlëpsik ëutëtom ëheme eitop (Ipohnëptop, ejalë kane tot tïnimoipok molo)

4. Documententom man tihahkaimëi, ëhmelë tuwalëhe eitoptom tëlëpoi ëutë kuptë, ejalë tikatopkom omi hapëkatop petukwatohme ejahe.
5. Tilitpi tënëpoi pitë ëutë umitin tomoja, eneimëtohme ipoh kalepne katohme.
6. Ëutë umitintom tituwalonumai inëlëhle tilitpi pëk, molinë tupoi ipok lep kane tihe tikai.
7. Omi hapëkatop man Nederlands omijao malalë Engels omijao tihahkaimëi. (Helëkom pëk einëhtao, omi hapëkatop kunehak timilikhe Wayana omijao malalë Nederlands omi ipëk teihamoja. Hehmalë aptao kunehak, Nederlands omijak tihahkaimëihe contract itohme ipetukwane/ tïne malë malalë copy apëitohme huwa.)

8. Ijuluptëtpi helë omi hapëkatop ine ehmelë kunimakhemtë pampila itop katip enepophak iweitohme.
9. Tëkalëi tilitpi lëken pitë ëutë umitïnuja eneimëtohme (Wayana omijao).
10. Tilinmatpi Wayana omi hapëkatop pampila titipkaheme tihe ehelowao omi ailë.
11. Wayana omi hapëkatop copy tëkalëi ëutë junutpëtomoja umitïntomoja huwa.
12. Omi hapëkatop umakatoponpë social media po Mulokot pëkënkomoja malalë website pëkëna huwa.
13. Copy tëkalëi omi hapëkatop itoponpi tiwëlënkomoja of organisatietomoja (ipohnëptop lanti pëkënkom tapek organisatie, malalë Lanti pëkënkom organisatietom), malalë mëlë copy tëlëi Wayanatomoja tiwëlënkom tulakanamotom malë ëtunëhtao malalë tuwalë tiwëlënkom eitohme omi hapëkatopohpe Wayanatom eitohpëk.

Omi hapëkatop iil'it'htao, Wayana patao Taluen po, Frans Guyana. Photo credit: Andre Verhoogt

Mulokot nenetpī ailē, kaliponotom utop ituwalonumatop ekalēja tot omi hapēkatop tīkatopkom petukwatohme talihnao tīpanakmaheme:

- Ēhtuikala eikē, tum kala eikē.
- Ēmēlēlē kaikē, tīwēlēnkomoja eikē kapola of ēwumītīnme ētīpola. Tanme ēwapētome of ēwuja manu tot, lome kaikēlē ēweitop ailēlē.
- Helē omi tīmoihem ilīlīhtao aptao, helē katip eikē ēnipohnēpīla: *“tala Lanti helē pēk nipohnēpja, of tīwēlēn organisatietom...”*, mēlē man belangrijk mela. Ēkatopkomlē helē ēwomikom hapēkatop, tīmoihamo tulakanamotom nimoji “ēpatak” tumēkhe tot aptao. Ēmēlamkomlē manatēi ēpatakom umītīnme, ēmēlamkomlē tīmoihem mījatēi ēwepohnēptopkom ailēlē.
- Ētutēk kaliponotom malē uhpak ipok lēken inenetpīkom pēk tapsik jalī eitoponpētōm pēk, ipokela eitoponpētōm pēk lēkenela tētūhe, malalē ipohnēptop tēkalēi ipok lēken eitoponpētōm pēkēhnē.
- Ētē kuptē man ejalē tīmoihemihpe – ēnipohnēpīla eikē pēkēnatpē lēken omi hapēkatop itohpēk kole tīlītponkom aptao. (Tanme ipoklē manu man ēhekatip hapon takīmai aptao, lome ētē ikuptēhe tīnimoipokom ijalē.)

Johan Neni Apetina pono Wayanatom patali ētutop aptao (ētutop).
Photo credit: Clayton Randwijk

- Tuwalë eikë ehmelëla man tiwëlenkom ënilitpi omi hapëkatophe ënilitpime sike – talankom man isela ipëkëla eja tuwalëla. Lome anumhak eitëkaliponome mëlëkom unola malalë akilimatëk tot omi hapëkatop ëkatopkomhe iwëtïtopkome.
- Malalë man talankom ënilitpikom omi hapëkatop hela. Tohme uwa tanme tiwëlenkom tëmene hapon of otao kalakuli apëhja project ïnanomoja of ëtipëk teihamoja ipatawëhe aptao. Tuwalë hapon eitëk, pëtuku enetëkaliponotome malalë wantak kapokële ëmeitikomoja helë ënilitpikom timoihamo pëk, ehmelë ëtakëlë tilitpime sike.
- Omi hapëkatop tilitpi mëlë tulakanamo nimoji lëken tapek of organisatietom nimoji lëken tapek, ëutë ponokom nimojihne of organisatietom ëutë ponokom malë tëmaminomhamo malalë helë pëk ëpëtomatse iwesitpitom huwa. (Mulokot Wayana omi hapëkatop imoja tiwëlenkom imoinanom katiplë.)
- Helëhnë talihnao enetop – omi hapëkatop kaliponotom nimoji man eponala; ahpelahle man tihehe tëneheme, malalë imoikë nai tikaihe. Omi hapëkatop itoponpë man belangrijk mehnë omi hapëkatop imiliktoponpë katiplë. Lome hapëm lëken ahpela ipëk, ehmelë kaliponotom ëutë ponokom nipotpime sike, ihmatomelë man tot. Omi hapëkatop tihe ëtakëlë kaliponotomoja aptao man mëlë ëpëtomatse pëkënatpë epohnëptop ipoja katip ëtakëlë kaliponome eitop enepoja malalë wantak katop amëipapoja anumhak tëmamane eitohme.

Photo tilitpi Bona po, ëhehtao Wayana, Trio, malalë Apalaitom ëutë Brazil lonpo. The Mulokot Foundation malalë Wayana iwëhalëtpitom ëtuhe FPIC protocol eitohpëk ëutë ponokom malë malalë helë aptao protocol Wayampitom katop kunëtapëi tëneheme. Photo credit: Iepé Foundation

Mihja itipkatop malalë eneimëtop

Omi hapëkatop: **Omi hapëkatop Engels omi ailë, Nederlands omi ailë, malalë Wayana omi ailon** *Mulokot Foundation nipotpïtom.*

Titipkahem: **Mulokot Foundation Develops Consultation Protocol Brochure with Wayana Peoples of Suriname**, *Cultural Survival, March 29, 2021*

Titipkahem: **The Wayana Indigenous Peoples in Suriname and Conservation NGO's: A "true love" story?** *Jupta Itoewaki, World Rainforest Movement, March 11, 2019.*

TED Talk aptao mëlë mëlë katoponpë: **An Indigenous perspective on humanity's survival on Earth** *Jupta Itoewaki, TED, October 21, 2022*

Earth Defenders Toolkit

A project of Digital Democracy

www.earthdefenderstoolkit.com